

Микола ПОСІВНИЧ

кандидат історичних наук

*старший науковий співробітник відділу новітньої історії
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5555-0753>

e-mail: posiv@yahoo.com

ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПЕТРА БАШУКА

На основі опрацьованих архівних документів та опублікованих спогадів досліджено життя і діяльність провідного члена ОУН та громадсько-політичного діяча української діаспори в Канаді П. Башука. Висвітлено формування його націоналістичного світогляду, навчання в Перемишльській гімназії та репресії польської окупаційної влади. Описано тогочасні умови та середовище П. Башука, його світобачення й суспільно-політичну ситуацію. Показано етапи еволюції типу і психіки революціонера та підпільника, присвячення і підпорядкування власного життя служінню ідеалам нації, тюремні ув'язнення.

З'ясовано роль П. Башука як керівника й організатора повстання Поліського лозового козацтва у вересні 1939 р. на Поліссі та Пінському, Дорогичинському, Столинському, Давигородському, Лунинецькому повітах. Відтворено його громадсько-політичну діяльність у 1939–1941 рр. у Генерал-губернаторстві (Закерзоння), де він організував сільські кооперативи, «Рідні школи», працював організаційним референтом УДК.

Проаналізовано діяльність у структурах українського визвольного руху: формування похідних груп ОУН, навчання в підстаршинській школі в с. Варяж та організація військових вишколів для 700 осіб. Окреслено роль П. Башука під час проголошення Акта відновлення Української держави 30 червня 1941 р., керування у Львові від імені УДК перехідним пунктом для військовополонених на вул. Клепарівській, де він допомагав звільнитися або втекти багатьом українцям. Встановлено, що для того, щоб уникнути арешту гестапо перейшов у збройне підпілля ОУН і боровся проти німецької окупаційної влади.

Розкрито основні моменти арешту й відправки в німецькі тюрми та концтабори до кінця Другої світової війни П. Башука й інших провідних членів ОУН, багатьох із яких знищили фізично. Висвітлено концтабірний світ в'язнів «Аушвіцу» та умови, у яких перебував П. Башук, взаємну допомогу в тюремному побуті й опікування новоприбулими.

Описано періоди діяльності П. Башука у структурах ЗЧ ОУН, формування молодіжних і студентських організацій, співзасновника в Канаді Ліги визволення України, члена видавництва і редколегії «Гомону України» та його постійного кореспондента. Зазначено, що, крім численних навчально-освітніх програм для СУМ, він також постійно займався організацією антикомуністичних демонстрацій біля консульств і посольств СРСР.

Ключові слова: Петро Башук, громадсько-політична діяльність, український визвольний рух, політичні репресії, Західна Україна, ОУН, Поліське лозове козацтво, німецькі тюрми і концтабори, СУМ, Ліга українських політичних в'язнів, українська діаспора та еміграція.

Роль окремої особистості в історії – досі одна з найдискусійніших проблем для вчених. Проте важко заперечити, що воля та діяльність окремої людини здатні переломити, здавалося б, закономірний хід історії. Факти з життя багатьох історичних осіб – яскраве цьому підтвердження. У найважчі періоди на арені з'являлися люди, які своєю діяльністю змінювали перебіг подій. Дослідження їхніх біографій, життєвих шляхів дадуть повнішу картину боротьби української нації за незалежність. Для сучасників важливо не тільки ознайомитися з історією їх життя та діяльності, а й середовищем, у якому вони творили, і чинниками, що змушували приймати ті чи ті рішення. Історія крізь призму біографій її діячів важлива для дослідження ідей, прагнень та намагань окремого покоління українців, які народилися і жили в той час, коли навколо їхньої Батьківщини вже не існувало імперії з багатонаціональним складом, а викристалізувалися окремі національні держави, приклад яких їм дуже імпонував. Люди цієї епохи – унікальні не так через свої бажання, як через спосіб їх реалізації. Їхнє життя – зразок вибору певного способу життя, притаманного багатьом громадянам Західної України.

Мета статті – окреслити становлення й висвітлити особливості громадсько-політичної діяльності П. Башука в 1930–1990 рр. Зазначу, що в історіографії ця тематика висвітлена фрагментарно.

Петро Башук

Петро Башук («Чок», «Зборовський») – син Івана й Анни (з дому Бриль) – народився 26 листопада 1911 р. у с. Пивовщина (тепер – частина с. Себечева, Белзької об'єднаної територіальної громади Червоноградського р-ну Львівської обл.). Навчався в народній школі с. Себечева та приватній гімназії отців редemptористів у Львові, закінчив державну гімназію з українською мовою навчання в Перемишлі 1933 р. і належав до таємного «Пласту» (Петруха, Бриль, 2004, с. 152). Юного Петра Башука Іван Бриль схарактеризував так: «Будучи від природи цікавим і допитливим хлопчиком, Петро рано навчився читати і писати, любив займатися спортом: зимою на лещатах та саморобних ковзанах, а літом – походи з рюкзаком на плечах. Там [у гімназії – М. П.] налагоджує зв'язки з революційним підпіллям, стає членом ОУН і плекає в собі шляхетні прикмети українського націоналіста, формує і кристалізує свій націоналістичний світогляд» (Петруха, Бриль, 2004, с. 153).

Після закінчення гімназії був прийнятий у Лювенський університет (Бельгія), але через заборону польських властей і відсутність документів не зміг виїхати на навчання. Тому змушений був стати студентом факультету журналістики Варшавського університету (1933–1934).

З початком 1930-х років став членом Організації українських націоналістів (ОУН) і належав до керівного ядра на Белзчині разом із Василем Макаром, Василем Царем, Андрієм Глушко, Михайлом Запесоцьким, Михайлом Погодою (Макар, 2001a, с. 214). За поданням львівського воєводи Владіслава Беліна-Пражмовські (Władysław Belina-Prażmowski), Петра Башука за активну діяльність в (ОУН), військову підготовку молоді, вороже ставлення до Польської держави, великий вплив на людей, особливо молодь, та у зв'язку із вбивством міністра внутрішніх справ Броніслава Перацкі (Bronisław Pieracki) відправили до табору в Березі Картузькій (9.07.1934–1.03.1935). (Льїн, Шандрук, Мазур, Гудима, 2010, с. 26).

Його заарештували в с. Себечів у середині червня 1934 р. разом із Василем Вавруком. Вони просиділи в Белзькій тюрмі три тижні, де до них польські в'язничні наглядачі застосовували методи, що принижували їхню гідність. 7 липня 1934 р. їх доправили до м. Сокаль, де у складі групи із 25 осіб демонстративно провели містом закутими в кайдани, щоб усі бачили, до товарного вагону, що був набитий членами ОУН, яких відправляли в Березу Картузьку (Макар, 2001b, с. 13–22). Цей концтабір славився нелюдськими умовами. Постійне знущання над арештованими, фізичне й моральне, стало системою і було доведено до садизму. До концтабору вони, закутими в кайдани, пройшли 5 км. Одразу були піддані «ремонту» – їх почали катувати, щоби призвичаїти до таких умов. Петра Башука й інших помістили в непристосовані камери, переповнені й вошиві. Кожен із них отримував номер, який мав носити: на плечах – великий, а на лівому рамені – малий. Наприклад, Дмитро Грицай отримав № 44, а колега із групи Башука Володимир Макар – № 99. Звертатися і зголошуватися вони мали тільки за номером, а за порушення були биті. В'язнів щоденно піддавали «вишколу» – били всіх підряд, за будь-яке найменше відхилення від правил (Макар, 2001b, с. 29–30).

В'язні концтабору працювали 10 годин на день. Праця була передбачена як одна з форм (як і побиття) фізично-морального «виховання». Також щодня проводили руханку, яка дуже виснажувала, а харчування було зовсім погане. Робота в'язнів зводилася до осушування поліських боліт, будівництва доріг, корчування дерев, сільсько-господарських робіт, функціонування табору тощо. У таких нелюдських умовах в'язні створили самооборону, яку очолювали Роман Шухевич, Володимир Янів, Дмитро Грицай, Михайло Кравців. У них була велика солідарність, яка виявлялася у взаємній охороні й допомозі в будь-якій ситуації. В'язні свій примусовий побут прагнули використати для підвищення знань. Кожен із них був то вчителем, то учнем, навчаючи себе й інших різних мов, основ математики, фізики, філософії тощо. У концтаборі перебували поляки-націоналісти, з якими був нейтралітет, а з комуністами відбувалися постійні сутички й бійки. Так Петро Башук мав двобій з одним із чільних комуністів Рахілем Блянком (Макар, 2001a, с. 80, 112–118, 142).

Після такого пекла П. Башук ще активніше долучився до національно-визвольного руху. У 1935–1936 рр. – працівник видавництва «Дешева книжка» у Львові. Писав історичний нарис «Святослав Завойовник», збирав матеріали на Горохівщині про історію Українського народного козачого руху (УНАКОР), які вийшли згодом у вигляді брошури. Також писав статті до місячника «Молодняк» і двотижневика «Самоосвітник». Урядник філії товариства «Рідна школа» в Белзі та Сокалі (1936–1937), організатор читалень «Просвіт», кружків «Рідної школи» та ощадних кас Українського банку. Він постійно їздив у цих справах до Радеківського, Кам'янецького, Равського повітів, а також на Холмщину й Волинь. Поєднуючи громадську роботу з підпільною

діяльністю організував ламання т. зв. Сокальського кордону, який влаштувала польська влада, щоб не допустити вплив Галичини на решту українських земель у складі Польщі. Активно проводив виховні навчання з молоддю і спортивні змагання. Під цим прикриттям набирив нових членів та розвивав діяльність ОУН. Мав надзвичайний організаційний хист, який використовував для визвольної справи впродовж усього життя.

Водночас він став членом окружного проводу Сокальщини, очільником якого був Василь Сидор. Після масових сутичок із поляками та комуністами у с. Варяж (1936) та м. Сокаль (1937) – один із командирів бойових груп «Вовки» (25 осіб) під керівництвом Василя Сидора («Шелеста») та Василя Макара («Сіроманця»), які проводили рейди Волиню й Поліссям, виконуючи саботажні акції й агентати проти поліцаїв.

Весною 1937 р. у с. Поториця Василь Макар і Петро Башук привели до присяги першу бойову в такому складі: Петро Канюка, Андрій Вовк, Пилип Саїка, Микола Свистун (Макар, 2001, с. 215; Мірчук, 1968, с. 459). Перша акція бойової групи «Вовки» відбулася 12 липня 1937 р. під гаслом «Свій до свого по своє». Через заборону продавати українцям на базарі на Святого Петра бойовики саботували торгівлю польським і єврейським продавцям. Поліція та польські «Стшельци», через зраду Дмитра Шклянки, почали здійснювати погроми щодо українців та арешти членів ОУН. Загалом було заарештовано і піддано катуванням 100 осіб. Згодом активних погромників-поляків та зрадників було ліквідовано (Макар, 2001, с. 216–217). Петра Башука й інших товаришів обвинувачували у державній зраді та змові з іншими особами через організаційні зв'язки ОУН із метою відокремлення території Західної України від Польської держави шляхом збройного повстання (ДАЛО, арк. 6–9).

Петро Башук опинився в польській тюрмі «Бригідки» у м. Львів, на вул. Городоцькій (22.08.1937–16.07.1939), де став членом Ради політичних в'язнів і учасником масового політичного голодування 1938 р. За це був ізольований у камері-одиночці на четвертому поверсі тюрми та ще шість разів покараний дисциплінарними стягненнями й заборонами (ДАЛО, арк. 1–2, 43). Один із друзів по тюрмі, Ярослав Гайвас, так описував тодішню ситуацію: «Бригідки – це чималенька частина нашої історії на Західних Землях, це кузня характерів, своєрідна висока школа [університет – М. П.] українського націоналізму ... Власне ми, що частину своєї молодости проводили в тюрмах, як ніхто інший, ненавиділи їх. Всі люди люблять і прагнуть свободи, але ніхто так гаряче не прагне її, не цінить так глибоко, як в'язень. Тюрма була для нас, молодих, тяжкою, ні, таки страшною карою, на яку ми наражувалися тільки тому, що наше прагнення кращого життя для народу було сильніше від усього іншого» (Гайвас, 1970, с. 68).

Тому не дивно, що П. Башук мав нав'язливу думку про втечу. Для провідних членів ОУН завжди було дилемою: втекти з тюрми і залишити своїх хлопців чи ні? Він вирішив утікати, але не для того, щоб заховатися від ворога, а щоби знову долучитися до визвольної боротьби. Крім Петра Канюки, староста політичних в'язнів Василь Сидор подав у кандидати на втечу члена обласного проводу, очільником якого він був, Петра Башука, а Ярослав Гайвас – члена крайового проводу Василя Турковського (Гайвас, 1970, с. 82–84).

Щоденні проблеми та боротьба за права в'язнів вимагали уваги й сили, а до того проводилися вишколи з виховання членів ОУН, опрацювання літератури. Тому

втеча дещо відкладалася. У тюрмі було багато спеціалістів із різних галузей, з яких створили раду, що під проводом В. Сидора підготувала навчальні курси. Традицією «Бригідки» було якнайшвидше усувати відставання членів ОУН, які приходили малограмотними. Такий новоприбулий потрапляв у наполегливе «опрацювання» своїх друзів у камері і протягом кількох місяців поринав у навчання. Основними предметами були українознавство й ідеологічно-політична проблематика, викладали основи з читання мап, планування місцевості і будівництва засобів для переходу рік, піротехніки та підривання різних будівель тощо (Гайвас, 1970, с. 89–90).

Активна діяльність членів ОУН доводила неспроможність польської поліції в Західній Україні тримати все під контролем. Поліція почала вдаватися до масових тортур. Їх проходили майже всі, хто сидів у «Бригідках», і між членами ради політичних в'язнів почалися наради. Одночасно надійшли звістки, що дівчат теж узяли на такий конвеєр. Після 10-денного безперервного допиту Дарія Цісик (згодом Ребет) ні в чому не зізналася, але Ірина О. і Богданна С. (прізвища невідомі) не витримали 5–6 діб конвеєра й почали свідчити, як наслідок відбулися нові арешти (Гайвас, 1970, с. 91–96).

Василь Турковський, Гладкий¹, Петро Башук, Ярослав Гайвас під проводом Василя Сидора підготували план і розіслали доручення: 1) ніхто не має йти на побачення з відвідувачами, при цьому на кожний виклик повинен був заявляти: поліція проводить тортури, доки вони не припиняться, відмовляємося від побачень; 2) відмовлятися від свідчень у слідчих суддів і прокуратурі, подаючи ті самі заяви; 3) ні в яких справах не звертатися до адміністрації, де лише можна, чинити спротив і не виконуючи її накази; 4) усіма шляхами передавати на волю звістки про протестну акцію, зокрема за кордон, і писати листи до суддів, прокуратури, преси із протестами; 5) якщо поліція надалі катуватиме арештованих, то перейти до інших засобів боротьби (Гайвас, 1970, с. 98).

У березні 1939 р. у Львові відбувався Конгрес Союзу українських студентських організацій під Польщею (СУСОП). За наказом польської влади, переляканої зростом революційних настроїв, поліція заарештувала майже всіх його учасників. Потрапивши до тюрми, вони відразу одержали інформацію та доручення, що робити. І коли їх викликали на допит, вони мовчали. Це було перешкодою слідству поліції. Також ширилася інформація про тортури. Камери наповнювалися політичними в'язнями. Серед заарештованих було багато нових, які не знали тюремного життя й поліційних трюків. По камерах почала ходити тюремна адміністрація, питати в'язнів про їхні потреби. Одночасно прокурори й судді викликали в'язнів, показували їм документи про звільнення із тюрми – аби тільки підписали зізнання. Але відповідь була одна: припиніть тортури, надайте людські умови утримання і провід в'язнів відкличе протестну акцію (Гайвас, 1970, с. 99–102). У камерах було удвічі–втричі більше в'язнів, ніж мало бути за нормою. Петро Башук написав 13 скарг на тюремний побут і адміністрацію, які не були задоволені (ДАЛО, арк. 43). У камеру Петра Канюки посадили злудія Тадеуша Стемпеня (Tadeusz Stepien). Грипсом П. Башук повідомив провід, що П. Канюка переказує, що Т. Стемпень зорієнтувався в розкладі ізолятора, побачив можливість і запропонував утечу (Чок-Зборовський, 1994, с. 51–52).

У неділю, 16 липня 1939 р., уранці в'язнів вивели на подвір'я перед шпиталем. Петро Канюка і Тадеуш Стемпень у камері обеззброїли сторожа Зелінського, звільнили Петра Башука, який згодом звільнив Ярослава Гайваса. На вул. Яховича втікачів зауважив тюремний сторож, який почав погоню: догнав Т. Стемпеня і двома пострілами

¹ Тут і далі частину імен встановити не вдалося.

вбив, а тоді повернувся в тюрму й підняв тривогу. На початку вул. Клепарівської троє втікачів зійшлися (Гайвас, 1970, с. 115–118).

Ярослав Гайвас повів групу паралельно дорогою Львів–Янів, а під вечір вони приблизилися до с. Страдч. Далі звернули на схід і знову попрямували на Львів, де зупинилися у п. Іванчук, що проживала напроти церкви Святих Петра й Павла на Личакові. Втеча наробила величезного шуму в Польщі, бо це була неординарна подія – із Бригідок у міжвоєнний період ніхто із в'язнів не втік (Гайвас, 1970, с. 120–126).

Втікачі зустрілися із крайовим провідником ОУН Володимиром Тимчієм («Лопатинським»), який запропонував їм виїхати до Відня або вирушити на Полісся. Після згоди на останній варіант В. Тимчій перейшов до завдань: основним буде творення військово-бойових груп і підготовка перекидання людей у ССРСР. Під охороною озброєної боївки П. Башук з Я. Гайвасом зійшли на станції перед Бродами, щоби звідтілі добратися до с. Тараканів під Дубном. Поліційні облави на Волині змусили їх повернутися до Львова. Згодом на Полісся не поїхав і Я. Гайвас. Із Волині приїхала місцева провідниця Оксана Пеленська («Ріко») та поручник Володимир Війтюк («Погоня»), відтак Володимир Тимчій («Лопатинський») в їхній присутності плани підняти повстання на Поліссі, які намітив Петро Башук, відклав (Гайвас, 1970, с. 126–130; Чок-Зборовський, 1994, с. 52).

Скерування націоналістів на Полісся не було випадковим, адже наприкінці 1930-х років ОУН посилювала свою роботу на слабо опанованих теренах Західної України. Рівень національної свідомості місцевих українців був низьким через відсутність громадського руху й установ, якісної освіти, колонізаційної політики польського воєводи Януша Костека-Бернацкі (Janusz Kostek-Biernacki), потужний вплив комуністів тощо. Тому було створено Поліську округу ОУН, а місцеву мережу підсилювали членами з Галичини та Волині. У серпні 1939 р. на Полісся на допомогу Семенові Левицькому («Кліщу») та Андрієві Мандзію («Байді») прибули: Петро Башук («Чок») (його Володимир Тимчій призначив провідником), Василь Загакайло («Білий») та Ховайло («Ромашківський») (Гайвас, 1970, с. 129; Чок-Зборовський, 1994, с. 52).

Впродовж серпня 1939 р. під керівництвом П. Башука вивчено переходи на радянський бік, пункти переховування повстанців у Пінському, Дорогичинському, Столинському, Давигородському, Сарнинському, Лунинецькому повітах. Наближення війни докорінно змінювало плани їхньої діяльності. Потрібна була мобілізація і перехід до конфронтації з польською окупаційною владою. Оксана Пеленська («Ріко») передала провід Петрові Башуку, а сама з с. Люб'язя поїхала до Львова за допомогою. Петро Башук із Володимиром Війтюком («Погонею»), Семеном Левицьким («Кліщом»), Андрієм Мандзієм («Байдою»), Василем Загакайлом («Білим»), Ховайлом («Ромашківським») через Янів повернулися на головну квартиру, що була на хуторі Кіндрата Адамського. Їх забезпечували стрільці Кость, Земляк, кур'єри Саша, Вова та Коля. Петро Башук з іншими членами ОУН ходили від села до села і готували людей до повстання. 3 вересня 1939 р. провідник ОУН на Поліссі П. Башук видав відозву та летючки. Розповсюджені по селах, вони справили на поліщуків надзвичайне враження. У них був заклик не йти в польську армію, а вступати в ОУН. Того ж вечора зголосилися перші добровольці (Чок-Зборовський, 1994, с. 52–53).

Через Земляка комуністи налагодили контакт з ОУН. На зустрічі в лісі біля с. Кленки були присутні Башук, Земляк, Байда та Федір з Янова – другий секретар Комуністичної партії Західної України (КПЗУ) на Поліссі, Лопачук та Прокопович,

а також представники партії з Дорогичинщини, Пинщини і Сарненщини. Комуністи зобов'язалися надати людей під командування ОУН, не відновлюючи КПЗУ, не вести комуністичної пропаганди та дотримуватися військової дисципліни. Комуністам у випадку провалу повстання гарантувало безпеку і на їхню пропозицію відділ названо Поліським лозовим козацтвом (Чок-Зборовський, 1994, с. 54).

Перед П. Башуком постала проблема – брак зброї. У селах Кленки і Кліщі були військові станиці. Напасти на лісничівку в с. Кліщах було неможливо, бо там перебувала сотня «стшельдцф». Двом бойовикам ОУН пощастило, бо тоді було лише кільканадцять старшин, які від несподіванки без жодного опору віддали зброю. Тієї ж ночі роззброєно ще дві станиці біля Янова. До них тоді долучилося понад 20 українців. Звіди повстання поширилися всією околицею і було сформовано військовий штаб Поліського лозового козацтва: В. Війтюк («Погоня»), В. Загакайло («Білий»), Ховайло («Ромашківський») та ін. Упродовж трьох днів було роззброєно військові станиці та постерунки поліції в околицях Скибич, Кліщів, Мотоля й інших сіл, захоплено значну кількість зброї (Чок-Зборовський, 1994, с. 56–59).

У звітах ОУН організаторами збройних виступів у Дорогичинському повіті названо «Вія» та «Орла» (Руккас, 2002, с. 393). Збройні загони були створені також у Гутові, Дорогичині, Кленках, Окдимирі, Стрільній, Янові Поліському. Однак обіцяної П. Башукові сотні військових інструкторів зі Львова не було (Шпіцер, Мороз, 2004, с. 99).

З початком Другої світової війни, у вересні 1939 р., лінія Пінськ–Дорогичин–Кобринь була переповнена втікачами із Заходу Польщі. У містах було багато війська й починався голод. Відбувалися бої з різними відділами польської кінноти, що виїжджали грабувати села. Спроба пацифікації села закінчувалася відсічню військових відділів ОУН під проводом С. Левицького («Кліща») і місцевого населення (Чок-Зборовський, 1994, с. 59–60).

Червона армія 17 вересня 1939 р. перейшла кордон Польщі для «возз'єднання» західних земель України. Поліське лозове козацтво опинилося у складній ситуації, передовсім тому, що в ньому було чимало симпатиків комуністичної ідеології. На нараді Проводу ОУН на Поліссі П. Башук, В. Загакайло, С. Левицький, А. Мандзій, Ховайло з наближенням радянських військ вирішили повернутися в Галичину. Перед відходом заховали значні запаси зброї та різні матеріали. Команду Поліським лозовим козацтвом і Провід ОУН на Поліссі перебрав поручник В. Війтюк («Погоня») (Чок-Зборовський, 1994, с. 60–61). Під його керівництвом 22 вересня відділ Лозового козацтва зайняв м. Дорогичин, а наступного дня відступив під натиском загонів радянської армії і був саморозформований (Шпіцер, Мороз, 2004, с. 100).

Групу П. Башука між Кобрином та Жабінкою схопили поляки й хотіли розстріляти і лише через наближення радянських військ вироки не виконали. Після прибуття до Бреста вона сконстатувала із членами ОУН і поїхала далі. У Малориті її затримали радянські солдати і мали розстріляти за шпигунство, але П. Башук переконав майора, що вони комуністи, які сиділи в Березі Картузькій, а в Ратно їм надали підводу й харчі на дорогу. З Ковеля група попрямувала потягом до Львова, де налагодила контакт з ОУН і долучилася до її підпільної діяльності (Макар, 2001, с. 60, 354).

У 1939–1941 рр. Петро Башук виконував обов'язки повітового провідника ОУН Белзчини, був одним із співробітників крайового провідника ОУН Івана Климівка («Легенди»). Організовував перебування Степана Бандери на Сокальщині (орієнтовно 18–23 вересня 1939 р.). Вони відвідали м. Сокаль, села Поторицю, Завишень,

Себечів, проводили наради з чільними членами ОУН (Малашук, 1987, с. 198; Дем'ян, 2006, с. 444–448, 478–479). Наприкінці 1939 р. він появився в с. Себечові на повній фірі зброї, щоб допомогти умиритворити польські збройні банди в навколишньому районі. У Генерал-губернаторстві (на Закерзонні) організовував сільські кооперативи, «Рідні школи», належав до Українського допомогового комітету (УДК), був його організаційним референтом. Брав участь у підготовці та проведенні навчальних зборів для молоді в селах Турковичі й Ощів. Брав участь у навчанні в підстаршинській школі в с. Варяж для 50 слухачів разом з Іваном Кравчуком, Петром Мигалем, Василем Дишкантом та ін. Також у м. Белз і с. Варяжі організовував військову підготовку для 700 оунівців. На початку 1941 р. його заарештувало гестапо і вивезло до Кракова із зобороною повертатися на українські землі. Вів підготовку членів похідних груп ОУН до підпільної діяльності в підрадянській Україні. У перших числах липня 1941 р. нелегально прибув до Львова, де від імені УДК керував перехідною станицею для військовополонених на вул. Клепарівській, допомагав звільнитися або втекти багатьом українцям. Щоб уникнути арешту, перейшов у збройне підпілля ОУН і боровся проти німецьких окупантів (Петруха, Бриль, 2004, с. 154; Макар, 2001, с. 97–98, 167).

На початку 1943 р. німецьке гестапо заарештувало Петра Башука й помістило у Львові у в'язницю на вул. Лонського, де його і дружину Наталку (з дому Леонтович) катував гестапівець-садист Вільгельм Вірзінг (Wilhelm Wirsing). Однорічна дочка Оксана залишилася без батьків під опікою родичів – Романа й Анни Леонтовичів, директора та вчительки на Закерзонні. За спогадами в'язнів, П. Башук багатьом допомагав у тюремному побуті й опікувався новоприбулими. Він намагався організувати втечу собі і ще п'ятьом членам ОУН (Макар, 2001, с. 97–98, 135, 154, 177; Марунчак, 1990, с. 356, 494).

Так, 1 жовтня 1943 р. відправлений як політв'язень в окремому вагоні із групою 12 осіб чільних діячів ОУН (зокрема Зиновія Матли, Володимира Лобая, Івана Кашуби) в концтабір «Аушвіц», а згодом – у «Біркинау» (10.1943–18.11.1944). Після прибуття їм добряче дісталось від охорони концтабору. Петрові Башуку присвоїли концтабірний номер в «Аушвіці» – № 154625. Вся група потрапила в четвертий блок, де ними заопікувався Микола Климишин. Разом З. Матлою підготували список 150 членів ОУН, яких удалося перевести в 11 блок і цим врятувати їм життя. Перебував в одиночній камері, звідки написав у грипсі до дружини: «Мене замкнули на поодинокі, мабуть, без тебе марно пропаду» (Ленко, 1999, с. 27). Цей грипс його дружина одержала за 10 місяців. Друзі по концтабору відзначали його моральний дух та чудовий баритон і це при постійному браку харчування і садистському ставленні адміністрації (Марунчак, 1990, с. 499, 503; Романюк, 2020, с. 392).

Після звільнення відновив зв'язки з ОУН і перебував у Кракові, Відні, Празі, Братиславі. У 1945 р. переїхав до м. Мюнхен, а в 1946 р. – до м. Лювена (Бельгія), де був співорганізатором УДК і членом студентської організації. Делегат конгресу «Пакс Романа» в м. Касабланка (Іспанія), м. Фрібург (Швейцарія), де вибраний делегатом на Світовий конгрес молоді у Празі 1946 р. Спільно з дядьком дружини Наталії, д-ром Іваном Леонтовичем, законспіровано керував нелегальними переходами кур'єрів ОУН у Празі. Там і зустрівся із дружиною та дочкою і нелегально їх переправив до Бельгії. Згодом переїхав до Мюнхена, де працював у Головній управі Ліги українських політичних в'язнів та структурах Закордонних частин (ЗЧ) ОУН. У 1949 р. переїхав до м. Вінніпег (Канада). Активно долучився до громадсько-політичного життя

діаспори, був членом теренового проводу ОУН Канади. Виконував організаційні доручення провідника Степана Бандери та голови проводу ЗЧ ОУН Степана Ленкавського в 1950–1960 рр. у Південній Америці в місцях компактного проживання українців. Співзасновник у Канаді кредитівки «Віра», був членом Головної управи Ліги визволення України (від 1954 р. працював організаційним референтом, створив понад 40 осередків у Канаді) та Братства українців-католиків, екзекутиви і президії Конгресу українців Канади, був організатором Товариства української студіюючої молоді ім. М. Міхновського (ТУСМ) і Спілки української молоді (СУМ) у Канаді та членом її крайової управи, а також в Аргентині, Бразилії, Парагваю. Був головою комісії з побудови пам'ятника Тарасові Шевченку в м. Вінніпег, засновником «Фундація Тараса Шевченка» і членом її дирекції, членом видавництва і редколегії «Гомін України» та його постійним кореспондентом. Він став публіцистом: писав літературні нариси, статті, есе, спогади, які друкував на сторінках діаспорних українських видань. Був одним із найбільших експертів українського громадсько-політичного життя Канади 1950–1980 рр. Відігравав значиму роль в організації та функціонуванні соціального, релігійного й економічного життя українців Канади. У нього народилося ще три дочки – Ірена, Богдана і Лада.

З 1970 р. П. Башук був виховником 4-го ступеня СУМ, організатором виховно-вишкільних таборів молоді, членом верховної управи Братства св. Миколая, багаторічним управителем видавництва «Поступ», у 1978–1990 рр. керував українським католицьким тижневиком «Поступ» («Postup»). Нагороджений Шевченківською медаллю та почесними грамотами Централі «Просвіти», ТУСМ в Аргентині, видавництва «Поступ». У м. Буенос-Айрес (Аргентина) організував Комітет побудови пам'ятника на цвинтарі відомому бойовику ОУН Григорієві Мацейку («Гонті»). У 1985 р. брав активну участь у II Конгресі Світової ліги українських політ'язнів німецьких концтаборів і тюрем, де ввійшов до Головної управи як місто-голова та редактор при головуванні д-ра Михайла Марунчака й о. Семена Іжика. Крім численних навчально-освітніх програм, також постійно займався організацією антикомуністичних демонстрацій біля Посольства ССРСР у столиці Канади Оттаві.

Помер Петро Башук 29 травня 1995 р. у м. Вінніпег, Канада, похований на цвинтарі Пресвятої Родини (Пришляк, с. 1021–1022; Провід ОУН, с. 890–891).

У Львові в урочистій атмосфері 14 квітня 2008 р. було встановлено пам'ятний барельєф «Воля ціни не має!» із зображенням трьох соколів на тлі розірваних ґрат і дошку на вул. Городоцькій, 20, авторства Олександра Сениці про втечу 16 липня 1939 р. із польської в'язниці «Бригідки» політ'язнів, пластунів та членів ОУН Я. Гайваса, П. Башука, П. Канюки.

Одним із найважчих періодів в історії українського народу було ХХ ст. Але водночас він став апогеєм розвитку визвольного руху – саме в цей час на арені з'явилися люди, які своєю діяльністю змінювали власну долю та долю всієї нації. Петро Башук став гідним продовжувачем справи своїх попередників. Він, як і багато його ровесників, у дитинстві бачив та пережив становлення окупаційних режимів і знущання ворога. Небажання терпіти такий стан речей надалі поставило його на шлях активної боротьби в рядах ОУН. Найкращою характеристикою життєвого шляху провідного члена ОУН Петра Башука будуть слова Юрія Пашковського («Юрія Борця»): «Скромний, працюючий, висококультурний і чесний, відданий українській визвольній справі» (Провід ОУН, с. 891).

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

- Гайвас, Я. (1970). *Воля ціни не має*. Торонто: Срібна сурма.
- ДАЛО:** Державний архів Львівської області, ф. 255 (Львівська кримінально-слідча тюрма), оп. 1, спр. 2044 (Особова справа арештованого Петра Башука).
- Дем'ян, Г. (упоряд.). (2006). *Степан Бандера та його родина в народних піснях, переказах та спогадах*. Львів.
- Ільїн, О., Шандрук, С., Мазур, П., Гудима, А. (упоряд.). (2010). *За тебе, Україно... З архіву в'язнів концтабору Береза-Картузька (1934–1935) часів II Річі Посполитої Польської*. Тернопіль.
- Ленко Н. (Леонтович-Башук Н.). (1999). *На межовій землі (спогади з Закерзоння)*. Київ.
- Макар, В. (2001a). *Спомини та роздуми. Зібрання творів: в 4 т. (Т. 2: Бойові друзі; кн. 1)*. Торонто; Київ.
- Макар, В. (2001b). *Спомини та роздуми. Зібрання творів: в 4 т. (Т. 4: Роки неволі та боротьби)*. Торонто; Київ.
- Малашук, Р. (1987). *З книги мого життя (Т. 1: Виростеш ти, сину, вирушиш в дорогу)*. Торонто.
- Марунчак, М. (упоряд.). (1990). *В боротьбі за Українську державу. Есеї, спогади, свідчення, літописання, документи Другої світової війни*. Вінніпег.
- Мірчук, П. (1968). *Нарис історії ОУН*. Мюнхен; Лондон; Нью-Йорк: Українське видавництво.
- Петруха, Я., Бриль, І. (2004). *Себечів у розповідях та спогадах*. Жовква: Місіонер.
- Пришляк, Я. (1995). Прощальне слово над могилою сл. п. Петра Башука. *Визвольний шлях*, 8, 1021–1022.
- Провід ОУН. (1995). Петро Башук–Чок (1911–1995). *Визвольний шлях*, 7, 890–891.
- Романюк, М. (упоряд.). (2020). *Українські націоналісти в боротьбі проти нацизму: збройне протистояння, спротив у німецьких тюрмах і концтаборах, діяльність на еміграції. Документи та матеріали*. Львів.
- Руккас, А. (2002). Бойові дії загонів ОУН у вересні 1939 р. *Дрогобицький краєзнавчий збірник. Спецвипуск до 60-річчя УПА*. Дрогобич, 385–395.
- Чок-Зборовський, Ю. (1994). Спогади надбужанця про Лозове козацтво. В М. Мартинюк (гол. ред.), *Надбужанина. Сокальщина, Белзчина, Радехівщина, Каміньччина, Холмищина і Підляшшя. Історично-мемуарний збірник, 3*. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 51–63.
- Шпіцер, В., Мороз, В. (2004). *Крайовий Провідник Володимир Тимчій – «Лопатинський»*. Львів: Афіша.

REFERENCES

- Haivas, Ya. (1970). *Volia tsiny ne maie*. Toronto: Sribna surma (in Ukrainian).
- Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti, f. 255 (Lvivska kryminalno-slidcha tiurma), op. 1, spr. 2044 (Osobova sprava areshтовanoho Petra Bashuka) (in Polish).
- Demian, H. (Comp.). (2006). *Stepan Bandera ta yoho rodyna v narodnykh pisniakh, perekazakh ta spohadakh*. Lviv (in Ukrainian).
- Ilin, O., Shandruk, S., Mazur, P., & Hudyma, A. (Comps.). (2010). *Za tebe, Ukraino... Z arkhivu viazniv kontstaboru Bereza-Kartuzka (1934–1935) chasiv II Richi Pospolytoi Polskoi*. Ternopil (in Ukrainian).

- Lenko N. (Leontovych-Bashuk N.). (1999). *Na mezhovii zemli (spohady z Zakerzonnia)*. Kyiv (in Ukrainian).
- Makar, V. (2001a). *Spomyny ta rozдумы. Zibrannia tvoriv: v 4 t.* (T. 2: Boiovi druzi; kn. 1). Toronto; Kyiv (in Ukrainian).
- Makar, V. (2001b). *Spomyny ta rozдумы. Zibrannia tvoriv: v 4 t.* (T. 4: Roky nevoli ta borotby). Toronto; Kyiv (in Ukrainian).
- Malashchuk, R. (1987). *Z knyhy moho zhyttia* (T. 1: Vyrostesh ty, synu, vyrushysh v dorohu). Toronto (in Ukrainian).
- Marunchak, M. (Comp.). (1990). *V borotbi za Ukrainsku derzhavu. Esei, spohady, svidchennia, litopysannia, dokumenty Druhoi svitovoi viiny*. Vinnipeh (in Ukrainian).
- Mirchuk, P. (1968). *Narys istorii OUN*. Miunkhen; London; Niu-Iork: Ukrainске vydavnytstvo (in Ukrainian).
- Petrukha, Ya., & Bryl, I. (2004). *Sebechiv u rozpovidiakh ta spohadakh*. Zhovkva: Misioner (in Ukrainian).
- Pryshliak, Ya. (1995). Proshchalne slovo nad mohyloiu sl. p. Petra Bashuka. *Vyzvolnyi shliakh*, 8, 1021–1022 (in Ukrainian).
- Provid OUN. (1995). Petro Bashuk–Chok (1911–1995). *Vyzvolnyi shliakh*, 7, 890–891 (in Ukrainian).
- Romaniuk, M. (Comp.). (2020). *Ukrainski natsionalisty v borotbi proty natsyzmu: zbroine protystoiannia, sprotyv u nimetskykh tiurmakh i kontstaborakh, diialnist na emihratsii. Dokumenty ta materialy*. Lviv (in Ukrainian).
- Rukkas, A. (2002). Boiovi dii zahoniv OUN u veresni 1939 r. *Drohobyskyi kraieznavchyi zbirnyk. Spetsvypusk do 60-richchia UPA*. Drohobych, 385–395 (in Ukrainian).
- Chok-Zborovskyi, Yu. (1994). Spohady nadbuzhantsia pro Lozove kozatstvo. In M. Martyniuk (Ed.), *Nadbuzhanshchyna. Sokalshchyna, Belzhchyna, Radekhyshchyna, Kaminechchyna, Kholmshchyna i Pidliashshia. Istorychno-memuarnyi zbirnyk*, 3. Niu-Iork; Paryzh; Sydnei; Toronto, 51–63 (in Ukrainian).
- Shpitser, V., & Moroz, V. (2004). *Kraiovyi Providnyk Volodymyr Tymchii – «Lopatynskyi»*. Lviv: Afisha (in Ukrainian).

Mykola POSIVNYCH

PhD (History)

Senior Research Fellow of the Department of Contemporary History

I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of the NAS of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5555-0753>

e-mail: posiv@yahoo.com

PETRO BASHUK'S SOCIAL AND POLITICAL ACTIVITIES

Based on archival documents and published memoirs, this study examines the life and activities of P. Bashuk, a leading member of the Organisation of Ukrainian Nationalists (OUN) and a public and political figure in the Ukrainian diaspora in Canada. It highlights the formation of his nationalist worldview, his education at the Peremyshl Gymnasium, and the repression of the Polish occupation authorities. The conditions and environment of P. Bashuk at that time, his worldview and the socio-political situation are described. The

stages of evolution of the type and psyche of a revolutionary and underground activist, the dedication and subordination of his own life to the service of the ideals of the nation, and his imprisonment are shown.

The role of P. Bashuk as the leader and organiser of the Polissya Cossack uprising in September 1939 in Polissya and the Pinsk, Dorogichin, Stolin, Davygorod, and Luninets counties is clarified. His social and political activities in 1939–1941 in the General Government (Zakerzonnia), where he organised rural cooperatives, «Native Schools» and worked as an organisational consultant for the UDC, have been reconstructed.

The activities in the structures of the Ukrainian liberation movement are analyzed: the formation of OUN marching groups, training at the non-commissioned officer school in the village of Varyazh, and the organization of military training for 700 people. The role of P. Bashuk during the proclamation of the Act of Restoration of the Ukrainian State on June 30, 1941, his management of the transit point for prisoners of war on Kleparivska Street in Lviv on behalf of the UDC, where he helped many Ukrainians to free themselves or escape, is outlined. It is established that in order to avoid arrest by the Gestapo, he joined the Armed Underground of the OUN and fought against the German occupation authorities.

The main moments of the arrest and sending to German prisons and concentration camps by the end of the Second World War of P. Bashuk and other leading members of the OUN, many of whom were physically destroyed, are revealed. The concentration camp world of Auschwitz prisoners and the conditions in which P. Bashuk, mutual assistance in prison life and care for newcomers.

The periods of P. Bashuk's activity in the structures of the Central Committee of the OUN, the formation of youth and student organizations, co-founder of the League for the Liberation of Ukraine in Canada, a member of the publishing house and editorial board of «Gomon Ukrainy» and its permanent correspondent are described. It is noted that, in addition to numerous educational programs, he was also constantly engaged in organizing anti-communist demonstrations near the consulates and embassies of the USSR.

Key words: Petro Bashuk, social and political activity, Ukrainian liberation front, political repressions, Organization of Ukrainian Nationalists (OUN), Western Ukraine, OUN, Polissya Willow Cozaks, German prisons and concentration camps, CYM, League of Ukrainian Political Prisoners, Ukrainian diaspora and emigration.